

Беларуская мова, 10 клас (павышаны ўзровень)

Тэма ўрока: Катэгорыя роду і ліку назоўнікаў. Марфалагічныя нормы: вызначэнне роду нескланяльных назоўнікаў і абрэвіатур, неадусаўлёных складаных назоўнікаў

Мэты ўрока: узнавіць і пашырыць веды пра катэгорыі ліку, роду назоўнікаў; удасканалваць уменні знаходзіць назоўнікі ў тэкстах, змяняць назоўнікі па ліках, захоўваць марфалагічныя нормы пры ўжыванні назоўнікаў, якія маюць форму толькі адзіночнага ці толькі множнага ліку, назоўнікаў агульнага роду, нескланяльных назоўнікаў; уменне карыстацца слоўнікамі і даведнікамі для ўстанаўлення правільнага напісання назоўнікаў;

спрыяць развіццю камунікатыўных уменняў, арфаграфічнай пільнасці, увагі, лагічнага мыслення;

садзейнічаць выхаванню паважлівых адносін да роднай мовы, краіны.

Тып урока: вывучэнне новага матэрыялу.

Ход урока

I. Арганізацыйна-матывацыйны этап.

– Добры дзень, дзеці. У нас ужо стала добрай традыцыяй на ўроках беларускай мовы згадваць, што значыць пэўная дата ў календары, якія святы адзначаюцца ў гэты дзень. Слайд 1. Сённяшні дзень – асаблівы! Якое свята адзначаецца 21 лютага? (Міжнародны дзень роднай мовы). (Слайд 2). Якая мова для вас родная, дзеці? Якія цікавыя факты пра беларускую мову вы ведаеце? (Адказы вучняў).

Цікавыя факты пра беларускую мову (Слайд 3):

1. Паводле дадзеных міжнароднай арганізацыі ЮНЕСКА, беларуская мова займае другое месца ў свеце па мілагучнасці, уступіўшы толькі італьянскай мове.
2. Беларуская мова – адна з самых багатых моў свету. Слоўнік літаратурнай мовы змяшчае 250000 - 500000 слоў, а слоўнік дыялектнай мовы – 1,5 – 2 мільёны слоў.
3. Толькі ў беларускім алфавіце ёсць літара “ў”.
4. Беларускі алфавіт складаецца з трох алфавітаў: кірыліцы, лацінкі, арабскай вязі.

5. Займела статус дзяржаўнай мовы яшчэ ў ВКЛ. Тры стагоддзі беларуская мова была дзяржаўнай у ВКЛ (з XIV ст. па 1696 год).
6. Гісторыя яе пісьменства налічвае больш за 10 стагоддзяў.

– Таму мне прыемна, што вы цікавіцеся беларускай мовай, выбралі яе паглыбленае вывучэнне. Дзякуючы такім неабыхавым людзям наша мова будзе жыць вечна. Са святам вас! З міжнародным днём роднай мовы!

Запіс даты ў сшытак. (Слайд 4)

II. Падрыхтоўка да працы на асноўным этапе.

1. Арфаграфічная хвілінка.

– Дзеці, што трэба рабіць, каб паспяхова авалодаць беларускай мовай? (Адказы вучняў). Максім Танк сцвярджае: “Калі хочаце авалодаць нашай мовай, вывучайце яе не па граматыках...” Па чым трэба вывучаць мову, падкажа сам верш. Слайд 5.

Калі хочаце авалодаць нашай мовай,
Вывучайце яе не па граматыках...

А вывучайце
Па спрадвечных наш.. пісьмёнах
Крыніц, дарог, плугоў,
Па гоман.. дрэў
У вяснов.. і зімн.. уборы,
Па матчыных калыханк..
На змярканні і ў час зарапад..
Па цішыні папялішчаў Хатын..
І брацк.. магіл.
Па зязюльчынай варажбе
І жураўлінаму крык..
Па поціску рук,
Што зброяй валодаць умеюць...

– Па чым аўтар прапануе вывучаць мову? (Па пісьмёнах крыніц, дарог, плугоў, па гоману дрэў, па матчыных калыханках, па цішыні папялішчаў Хатыні і брацкіх магіл, па зязюльчынай варажбе, жураўлінаму крыку, па поціску рук, што умеюць зброяй валодаць). Вывучаць мову трэба па гістарычных крыніцах, памятаючы яе традыцыі і культурныя набыткі, назіраючы за беларускай прыродай.

– Растлумачце правапіс прапушчаных літар. (Слайд 6 - верш)

2. Актуалізацыя ведаў вучняў.

– Назавіце ўсе назоўнікі, якія сустракаюцца ў вершы М.Танка. (Назоўнікі: мовай, граматыках, пісьмёнах, крыніц, дарог, плугоў, гоману, дрэў, уборы, калыханках, змярканні, зарападу, цішыні, папялішчаў, Хатыні, магіл, варажбе, крыку, поціску, рук, зброяй). Што такое назоўнік? Якія марфалагічныя катэгорыі мае назоўнік? Выканайце марфалагічны разбор назоўніка “па гоману”. (Вучань выконвае ля дошкі).

(Па) гоману – наз.; п.ф. – гоман; агульны, неадуж., неасабовы, абстрактны; адз.л., м.р., 2-га скл., М.скл., дапаўненне.

– Пастаўце назоўнік “гоман” у форму множнага ліку. (Немагчыма паставіць, бо назоўнік “гоман” ужываецца толькі ў множным ліку, як і большасць абстрактных назоўнікаў). Знайдзіце ў вершы яшчэ назоўнікі, якія маюць форму толькі адзіночнага ліку. (Цішыня, Хатынь, варажба, змярканне, зброя, час).

3. Паведамленне тэмы, мэт урока. Слайд 7.

– Таму тэма нашага ўрока “Катэгорыя роду і ліку назоўнікаў. Марфалагічныя нормы: вызначэнне роду нескланяльных назоўнікаў і абрэвіатур, неадужаўлёных складаных назоўнікаў”. Зыходзячы з тэмы ўрока, давайце вызначым мэты ўрока. Дапамогуць вам у гэтым словы-падказкі: паўторам, засвоім, успомнім, навучымся вызначаць.

– Сёння на ўроку мы засвоім, якія назоўнікі ўжываюцца ў форме толькі адзіночнага ці толькі множнага ліку; успомнім, як вызначаецца род нескланяльных назоўнікаў і абрэвіатур; вызначым, род і лік якіх назоўнікаў не супадае ў беларускай і рускай мовах. Слайд 8.

III. Вывучэнне новага матэрыялу.

1. Аналіз табліцы “Назоўнікі, якія маюць форму толькі адзіночнага ліку ці толькі множнага ліку”.

– Давайце на аснове прыкладаў вызначым, назоўнікі якіх разрадаў маюць форму толькі адзіночнага ліку. Узнавім табліцу. Слайд 9.

Назоўнікі, якія маюць форму толькі адзіночнага ліку	
Значэнне	Прыклады
	Кавалеўскі Максім, Случчына
	сівізна, шчасце, гарэнне
	нафта, мёд, нітрагліцэрына
	праменне, мэбля, моладзь, калоссе
	капіталізм, тапаніміка, рамантызм

	гандбол, хакей, фітнес
--	------------------------

Поўны варыянт табліцы. Слайд 10

Назоўнікі, якія маюць форму толькі адзіночнага ліку	
Значэнне	Прыклады
1) большасць уласных назваў	Кавалеўскі Максім, Случчына
2) абстрактныя паняцці	сівізна, шчасце, гарэнне
3) рэчывыя назоўнікі	нафта, мёд, нітрагліцэрына
4) зборныя назоўнікі	праменне, мэбля, моладзь, калоссе
5) назвы грамадска-палітычных вучэнняў, плыняў, працэсаў, навук	капіталізм, тапаніміка, рамантызм
6) назвы гульняў, відаў спорту	гандбол, хакей, фітнес

– Давайце пазнаёмімся, якія назоўнікі маюць форму толькі множнага ліку. (Стар.146 падручніка). Слайд 11.

2. Практычнае заданне.

– Знайдзіце “лішняе” слова ў кожным радзе. Па якой прыкмеце можна аб’яднаць словы? Слайд 12.

1. Нажніцы, акуляры, вагі, алоўкі, клешчы.
2. Грошы, рублі, фінансы, рэсурсы.
3. Дрожджы, крупы, пірагі, кансервы.
4. Вячоркі, дажынкi, Дзяды, святы, заручыны.
5. Альпы, Навасёлкі, гарады, Пухавічы, Карпаты.

Адказы: алоўкі – аловак, рублі – рубель, пірагі – пірог, святы – свята, гарады – горад. Усе астатнія назоўнікі маюць форму толькі множнага ліку.

3. Фізкультхвілінка.

– Давайце ўстанем з-за парт. Калі я называю назоўнік адзіночнага ліку, вы пляскаеце ў далоні 2 разы. Калі пачуеце назоўнік множнага ліку – робіце 2 прытопы.

Словы для фізкультхвілінкі: гарбата, мачанка, ажыны, вяндрліна, клёцкі, зразы, шывшына, кавун, суніцы, вяршкі, агрэст, журавіны.

– Якія назвы ягад запамнілі? У якім ліку ўжываюцца? Так, у множным, але памятайце, калі мы гаворым пра адну ягадку, то можам сказаць журавіна, ажына, так як і некаторыя стравы: дранікі – дранік, клёцкі – клёцка.

– Зборныя назоўнікі маюць форму толькі адзіночнага ліку: калоссе, насенне, карэнне. Але іх трэба адрозніваць ад аднакаранявых назоўнікаў адзіночнага і множнага ліку. Слайд 14.

Камень (адз.л.) – камяні (мн.л.) – каменне (адз.л.)

Прамень (адз.л.) – прамяні (мн.л.) – праменне (адз.л.)

Берявяно (адз.л.) – бяровёны (мн.л.) – бяровенне (адз.л.)

4. Праца з падручнікам.

– Выпішыце з практыкавання 242 назоўнікі, якія маюць форму толькі множнага ліку. (Вучань працуе ля дошкі).

Правільны варыянт: весніцы, Бялінкавічы, грымоты, кросны, грудзі.

5. Фронтальная гутарка “Род нескланяльных назоўнікаў і абрэвіятур”.

– Што вы ведаеце пра катэгорыю роду? Якія назоўнікі адносяцца да агульнага роду? Ці вызнаецца род назоўнікаў множнага ліку? Давайце ўспомнім, як вызнаецца род нескланяльных назоўнікаў. Перад вамі нескланяльныя назоўнікі. Вызначце іх род. Слайд 15

Фрау, маэстра, какаду, кенгуру, Чылі, Місісіпі, Гобі, Тбілісі, метро, кіно.

6. Аналіз табліцы “Род нескланяльных назоўнікаў”. Стар. 155. Слайд 16

– Якія выключэнні з правіла існуюць? (Івасі, цэцэ – ж.р.).

7. Практычнае заданне.

– Прапаную вам размежаць назоўнікі па родах. (Два вучні працуюць ля дошкі).

Адказы:

М.р.: какаду, круп’е, БРСМ, грызлі.

Ж.р.: івасі, місіс, ДУА, Конга (рака), цэцэ.

Н.р.: жалюзі, шоу, леча, самба, ВКЛ.

Агульны род: задавака, плакса.

– Як вы вызначалі род абрэвіятур?

8. Несупадзенне роду і ліку назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

– Давайце зачытаем пары слоў (старонка 148), у якіх назіраецца несупадзенне ліку.

9. Праца ў парах.

– Давайце, карыстаючыся атрыманай інфармацыяй, перакладзём словазлучнікі на беларускую мову (пр. 244). Пры ўзнікненні цяжкасцей можна карыстацца руска-беларускім слоўнікам. Напрыклад, як перакладаецца слова “пригоршня” – прыгаршчы, “узорчатое” – узорнае.

Адказы:

10. Несупадзенне роду назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

– Карыстаючыся падказкамі, перакладзіце словы на беларускую мову (пр. 248). Слайд 17.

Несупадзенне роду назоўнікаў у беларускай і рускай мовах

руская мова	беларуская мова
ж.р. <i>гвоздика, боль, насыпь</i>	м.р.
н.р. <i>яблоко, чудо, стадо</i>	м.р.
м.р. <i>жираф, мазут, цикорий</i>	ж.р.
н.р. <i>творчество, растение, название</i>	ж.р.
м.р. <i>совёнок, шов, свет</i>	н.р.
ж.р. <i>жизнь, среда, ботва</i>	н.р.

Правільны варыянт табліцы. Слайд 18.

Несупадзенне роду назоўнікаў у беларускай і рускай мовах	
руская мова	беларуская мова
ж.р. <i>гвоздика, боль, насыпь</i>	м.р. <i>гваздзік, боль, насып</i>
н.р. <i>яблоко, чудо, стадо</i>	м.р. <i>яблык, цуд, статак</i>
м.р. <i>жираф, мазут, цикорий</i>	ж.р. <i>жырафа, мазута, цыкорыя</i>
н.р. <i>творчество, растение, название</i>	ж.р. <i>творчасць, расліна, назва</i>
м.р. <i>совёнок, шов, свет</i>	н.р. <i>савяня, шво, святло</i>
ж.р. <i>жизнь, среда, ботва</i>	н.р. <i>жыццё, асяроддзе, бацвінне</i>

IV. Падвядзенне вынікаў урока.

– Ці дасягнулі мы пастаўленых мэт? (Вучні звяртаюцца да мэт, пастаўленых ў пачатку ўрока.)

V. Рэфлексія.

– Вы бачыце на экране мясарубку, чамадан, пыталны знак. Выкажыце, калі ласка, якую інфармацыю, атрыманую на ўроку, вы возьмеце з сабой у чамадан, якую трэба яшчэ пераапрацаваць (мясарубка), якая інфармацыя вам падалася незразумелай, у вас узніклі пытанні.

VI. Дамашняе заданне.

П.27, пр. 255

